

הרה"ג רבי יצחק יעקב פוקס שליט"א

תענית "עשרה בטבת" תשפ"ד ביום שישי ערב שבת קודש

רמב"ם תעניות פ"ה: "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה וכו' ובזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב".

"עשרה בטבת יום קשה לישראל, יותר מיום חורבן הבית.... שכל התחלות קשות" (יערות דבש א, דרוש ב), היה זה, לאחר 410 שנים בהם התנוסס בירושלים מקדש שלמה - "יפה נוף משוש כל הארץ", שכבר דוד המלך קראו "תל תלפיות" - תל שכל הפיות פונים אליו. ואז, חלה הדרדרות רוחנית נוראית, שבאה לידי ביטוי, גם כן, בחוסר צניעות הבנות הירושלמיות כמפורט בישעי' פרק ג בהרחבה, נאלץ הקב"ה להביא לירושלים את נבוכדנצר מלך בבל, שהטיל מצור על ירושלים ביום עשירי בטבת, מצור, שנמשך שלש שנים, עד שביום המר והנמהר תשעה באב נשרף בית מקדשנו.

על כן, נקרא היום הזה "אתחלתא דפורענותא" השלב הראשון של החורבן, ועל כן, צמים ביום זה אפילו חל בשבת.... כמובא בבית יוסף סי' תק"נ עפ"י הפסוק ביחזקאל כ"ד, א-ב: "ויהי דבר ד' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמור, בן אדם כתוב לך את שם היום, את עצם היום הזה, סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הזה", למעשה, לפי הלוח שבידנו, שתיקן הלל (נכד הלל הזקן) אינו יכול לחול בשבת, אולם חל בערב שבת, כהשנה תשפ"ד.

מתענים בערב שבת ומשלימים הצום עד צאת הכוכבים של ליל שבת – 5:00 (ראה שו"ע רמט, ד וברמ"א: "בתענית ציבור ישלים, והכי נהוג"). ואף שאין להיכנס לשבת כשהוא מעונה, מכל מקום בתענית ציבור משלימים הצום (משנ"ב שם, יט בשם הב"ח והמג"א). ואמנם, יש להזדרז אחר תפילת ערבית בליל שבת שילכו כל אחד לביתו לקדש על הכוס, למען לא יהיה בשבת כשהם מעונים.

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה, וכן בעלי ברית [אבי הבן הסנדק והמוהל] - חייבים לצום ולהשלים התענית עד צאת הכוכבים (ביאור הלכה תקמט, א מ"ב תקנ, יב ותקנט, לה וכן שעה"צ תרפו, טז). ואכן, ביום החופה שבשבוע זה, לא יצומו החתן והכלה, ואם החתן מסוגל, יצום ביום החופה עד שיתפלל מנחה גדולה ויאמר "עננו" בשומע תפילה ואת הווידוי של עיו"כ, ואחר מנחה יאכל וישתה (שמעתי מהגר"מ הלברשטאם זצ"ל שלא כדעת האג"מ או"ח א, קסז). בברית מברכים על הכוס, ונותנים לשותות ממנה ליולדת. אינה שם – יתנו לילד שהגיע לחינוך לברכות [גיל 5] (מ"ב תקנט, ל ושעה"צ כו). **לענין תפילה:** החתן והכלה ובעלי הברית, אינם אומרים סליחות כלל, וכן אינם אומרים "אבינו מלכנו" ולמנצח יענך וגו' אבל צריכים לשמוע קריאת התורה (שערי תשובה קלא, ו פתחי מגדים ואישי ישראל כז, ג).

סעודת הברית: עושים עם סעודת ליל שבת. וכשאינן מנין, אפשר עם סעודת יום השבת (ראה רמ"א יו"ד רסה, יב ופתחי תשובה שם, טז).

תחילת הצום: עלות השחר, לבני **אשכנז** – 4:59 (90 דקות לפני הזריחה) לבני ספרד – 5:18 ואמנם, בצום דרבנן, יכולים גם בני אשכנז להקל בזמן המאוחר יותר – 72 דקות לפני הזריחה (5:18)

המעוניינים לקום לאכול קודם עלות השחר, צריכים לעשות תנאי לפני הליכתם לישון אור ליום שלישי – "איני מקבל עלי התענית עד עלות השחר". **לענין שתיה:** בני אשכנז, אף אם לא התנו - רשאים לשותות (מ"ב) בני ספרד, מלשון השו"ע משמע, שהתנאי מעכב אף לענין שתייה. מותר להתחיל באכילת פת עד חצי שעה לפני עלות השחר, ותוך החצי שעה אין לסעוד יותר מ"כביצה" פת (56 סמ"ק). **לבנות ונשים** אין איסור, בכל יום, לאכול בחצי שעה שלפני עלות השחר – דעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל – בספר משנת אברהם.

תפילת שחרית ביום שישי: ככל שאר תעניות ציבור, אומרים סליחות, אבינו מלכנו, תחנון וקריאת התורה. וכן אומר הש"ץ "עננו" בין גואל ישראל לבין רפאנו ובני ספרד אף היחיד אומרו בשומע תפילה. ואין שום שינוי מתענית ציבור למרות שהיום הוא ערב שבת.

חולים תשושי כוח וזקנים שלדעת רופא הצום עלול להזיק לבריאותם, לא יתענו. **מעוברות** (לאחר 40 יום להריון) **מניקות** (עד 24 חודשים אחר הלידה אפילו הפסיקו להניק), וכן מפלת ר"ל כמניקה – נהוג כיום שאינן צמות (שו"ע תקנא מ"ב, ג כה"ח ודע"ת שם). ואף שהרמ"א (תק"נ, א) כתב שנהגו להחמיר, ראה מ"ב "דרשו" הערות 8-9.

כל שאינו צם: אוכל מהבוקר בצנעה אך לא בשר ויין ושאר מעדנים. **קטנים** – אינם צמים, אך אין לתת בידם ממתקים, אא"כ לקחום בעצמם (ברכי יוסף).

בליעת תרופות: מותרת, לגרש"ז אויערבך זצ"ל אפילו עם מים הנצרכים לכך, לגר"ע יוסף זצ"ל עדיף בלא מים, לדעת בעל שו"ת ציץ אליעזר, יש לפגמם, כגון עם תמצית תה סמיכה. ושמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל שדי לפורר קצת מהכדור למים. **הלוקח תרופות באופן קבוע** ומדלג תמיד על שבת ובולע אחת לפני שבת ואחת לאחר ההבדלה, בשנה זו, שחלה התענית בערב שבת, עדיף שייקח את התרופות בשבת, שהרי מותר בתרופות שלוקחים כל יום, מאשר לקחתם בתענית עם מעט מים שאסורים לו לכתחילה כשמתענה.

רחיצה, תספורת וגילוח וקציצת ציפורניים: אף שבתענית ציבור, אין לרחוץ כל הגוף בבת אחת במים חמים דרך תענוג. אלא רק פניו ידיו ורגליו (פמ"ג ושעה"צ תק"נ, ח) ויש הנוהגים בעשרה בטבת וי"ז בתמוז במקצת דברים הנוהגים מר"ח אב עד ת"ב (מ"ב תק"נ, י) - **כבוד שבת דוחה האיסור** (מ"ב, ו ערוה"ש וכה"ח שם). ומוסיף בעל ה"כתב סופר" במכתב לבנו רבי שמעון סופר (מייסד שושלת ערלוי): "בעל נפש המהדר בטבילה בחמין בערב שבת, בוודאי לא יבטלה מפני התענית". מכל מקום, ישיבה בסאונה או רחיצה בג'אקוזי – נראה, שאינה מתאימה כלל ביום "אתחלתא דפורענותא". **ומותר להסתפר, להתגלח ולקצוץ הציפורניים** גם בערב שבת זה (רוח חיים תקס"ו, ד הובא בפסק"ת).

רחיצת הפה וצחצוח שיניים: בכל תענית ציבור - **מותרת שטיפת הפה** לאיסטניסט (רגיש) או במקום צער אפילו עם משחה (מ"ב תקס"ז, י"א בשם הח"י אדם) ולגר"ע יוסף זצ"ל יש להימנע מלהכניס לפה בבת אחת רביעית מים (86)

סמ"ק), ויש לפלוט הכול. **השנה**, המצטער להיכנס לשבת בלא צחצוח שיניים עם משחה ושטיפת הפה במי פה - **מותר**, ובתנאי שיפלוט הכול (שו"ת מנחת יצחק ד, ק"ט ושו"ת קנין תורה ב, מט).

הטועה ואכל או שתה – ימשיך בתענית ואין צריך להשלים תעניתו. ולמ"ב אף אומר עננו ועולה לתורה במנחה. **טעה וברך על מאכל** – בשדי חמד (בשם נחפה בכסף) שב ואל תעשה (ויאמר בשכמל"ו) ויש אומרים שבצום דרבנן עדיף שיטעם מעט, שלרמב"ם, ברכה לבטלה איסור לא תישא וגו' והצום אינו אלא מדרבנן.

טעימה ממאכלי השבת: יש להקל בטעימה מעט בקצה הלשון, לוודא שלא חסר מלח או תבלין ולפלוט את המאכל מן הפה, (ראה שו"ע תקסז, א רמ"א ומשנ"ב, ו ומשנ"ב, ו וכה"ח שם) וקיימת האפשרות להקדים ולטעום לביל ששי, או להשכים לצורך זה, בבוקר ששי קודם עלות השחר – **5:18** ומכל מקום, **אין לקיים "טועמיה חיים זכו" ממשי**. ונראה, שביליל שבת, אף אם לא יטעמו מהמאכלים לפני שבת, יש להניח שייאכלו בתיאבון רב.

יש לציין, שלמרות שבכל תענית ציבור, דעת פרי מגדים מש"ז תריב עפ"י הט"ז ש"אין לגעת במאכלים שלא לצורך, שמא יבוא לאכול". אף הנוהגים כן, אין הלכה זו שייכת לתענית החלה בערב שבת, אמנם שלא לצורך כלל - **יש להימנע**. ובכלל, בימי ששי הקצרים, מומלץ כל ערב שבת, להקדים קניות, בישולים ואפיות במידת האפשר ליום חמישי.

"קבלת שבת" בגן ילדים

אמנם, כתב קיצור שו"ע בסי' קכ"ב, א: "לא ינגן נגן מקצועי אפילו לא לפרנסתו בפני גויים ביום זה, שנאמר: "על נהרות בבל...אך נשיר את שיר ד'.... תלינו כינורותינו". ובכלל זה, שאין שומעים מוזיקה מוקלטת, מכל מקום, לילדים קטנים, שאינם בכלל חינוך לתעניות על החורבן (שהרי בוודאי עד שיגדלו, יהפכו לימי ששון ושמחה, מהרה), כדאי לשיר בפה, או להתאים את הנגינה והשירים לשירי שבת וירושלים שאינם מעוררים לריקוד ולשמחה אלא לרגש ולהתעוררות, **ולעניין חלוקת ממתק** כיון שקטנים לדעת הפוסקים "אוכלים כל צרכם, אך לא יתנו להם מעדנים, כדי להרגיש ולהשתתף בצער הציבור" על כן, ראוי לתת להם ממתק יותר פשוט.

אמירת עננו

מנהג **בני ספרד** לומר "עננו" – בשחרית ומנחה **בני אשכנז** – רק במנחה. השוכח עננו - **אינו חוזר** ויכול להשלים באלוקי נצור וכו' העומד לסיים התענית אחרי מנחה, רשאי לומר עננו כל עוד צם ולבני אשכנז בשינוי הנוסח: "ביום צום התענית הזה". **בני אשכנז** אומרים "אבינו מלכנו", רק בשחרית אפילו כשאין צמים. ואף ביחידות.

תפילת מנחה [מנחה גדולה - 12:08]

תפילת מנחה מתפללים (אף כשלבושים כבר, בבגדי שבת), קוראים קריאת תענית, הש"ץ אומר "עננו" בין "גואל" ל"רופא" וכל הצם אומר "עננו" בשומע תפילה. קוראים בתורה ויחל משה וגו', האשכנזים מפטירין "דרשו", לאחר חזרת הש"ץ אומרים קדיש תתקבל, ואין אומרים וידוי ונפילת אפיים ולא אבינו מלכנו [אף לא האשכנזים] - מפני שהוא ערב שבת, כל זה, אף אם מתפללים מנחה גדולה סמוך לחצות היום (משנ"ב תק"נ, י"א וביה"ל) - מפני כבוד השבת.

הערה: יש להקדים תפילת מנחה, כדי להספיק לומר כל הנ"ל, ולהתפלל במתינות ולגמור בנחת לפני כניסת שבת.

נשיאת כפיים

שו"ע תקס"ז, ח: "כל תענית ציבור יש בה נשיאת כפיים במנחה חוץ מביום הכפורים" **הלכה למעשה: בני אשכנז** נוהגים לישא כפיים מזמן מנחה קטנה ואילך - **2:34** וברוב המקומות מקפידים להתפלל ולישא כפיים מפלג המנחה" - **3:37** ואילך. עלו כבר הכוהנים לפני "פלג המנחה" - אינם יורדים (לוח א"י הליכות שלמה י, הערה כ"כ ושו"ת שבט הלוי ח, כ"ג). יש לציין, שבבני ברק הכוהנים נושאים כפיהם גם במנחה גדולה - גם בבתי הכנסת שבהם לא נוהגים כמנהגי החזון איש. **בני ספרד** - נוהגים להתפלל מנחה כ 40 דקות לפני השקיעה, כדי שתהיה נשיאת כפיים תוך חצי שעה לפני השקיעה - **4:44** (כה"ח, ז ואור לציון ב, פ"ח) התפללו מוקדם יותר, ועלו הכוהנים לפני פלג המנחה - מורידים אותם (שו"ת רב פעלים ד, ה ובא"ח (א) תצוה, כ"ג).

הערה: כהן שהתפלל מנחה גדולה, וקיבל שבת לפני מנחה קטנה, ובא לבית הכנסת ומתפללים שם מנחה קטנה, יש שפסקו, שיכול לעלות לתורה ולישא כפיים, שהרי עדיין מחויב לצום, ועולים לתורה ונושאים כפיים אף בשבת, ואין לחשוש שמא הוי תרתי דסתרי משום שהמקבל שבת אינו רשאי להתפלל מנחה, כמבואר בשו"ע רסג, טו (דעת הגר"נ קרליץ והגראי"ל שטיינמן צ"ל כפי ששמע מהם הרה"ג מרדכי בונם זילברברג שליט"א רב שיכון ה).

נתינת צדקה

מנהג לתת לצדקה בתפילות מנחה של תענית כדברי הגמ' ברכות ו' ע"ב: "אגרא דתעניתא צדקה" (משנ"ב תקס"ו, י"ב), והטעם שנותנים במנחה: משום שנאמר בהפטרה "שמרו משפט ועשו צדקה" (תוס' מגילה כ"א ע"א). חלה התענית בערב שבת נותנים בשחרית כדי שיוכלו העניים לקנות במעות צרכי שבת. ובוודאי כשמתפללים מנחה בבגדי שבת - יש להקדים הנתינה לשחרית.

סיום הצום - 5:00 ויש נוהגים 5:09

כאמור, צריך להתענות ולהשלים הצום עד צאת הכוכבים (שו"ע ורמ"א רמ"ט, ד). ואפילו התפללו ערבית מוקדם - צריך להשלים התענית, ואינו נחשב שנכנסים לשבת מעונים (משנ"ב שם י"ח-י"ט) המנהג בארץ ישראל שמתחילים ערבית כשיטת הגאונים 18 דקות לאחר השקיעה - 5:02 ובפרט בערב שבת, שאסור להתענות יותר ממה שמחויבים, ולאחר התפילה ממהרים לביתם לקדש מיד ולאכול, ובוודאי זה יהיה כבר אפילו לאחר צאת הכוכבים לחומרה - 5:19 ונכון לשיר "שלום עליכם" ו"אשת חיל" וכל הנאמר לפני הקידוש, רק לאחר שטעמו מעט והתיישבה הדעת (ראה משנ"ב רע"א, א ושער הציון תרל"ט, ס"ז ועי' מועדים וזמנים, א, י"ג).

ונראה, שאפשרי, אחרי אכילת כזית מ"המוציא", לשתות כוס קפה, ובטרם הובאו מאכלי בשר לשולחן, אף עם מזיגת חלב. התפללו בזמן שהוא צאת הכוכבים לשיטת הגאונים, לעניין קריאת שמע דאורייתא, בוודאי ראוי לחזור ולקרוא קריאת שמע כשהוא ודאי לילה. מקדימים ערבית לפני הזמן, צריך מן הדין לחזור ולקרוא (מ"בהכ רסז, ג וביה"ל).

זכריה פרק ח, י"ט: "כה אמר ד' צבא' צום הרביעי... וצום העשירי (טבת) יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו"